

ULF ELLERVIK

FÖRGIFTAD

*Berättelser om formler,
fasor och fiaskon*

fri tanke

INNEHÅLL

PROLOG,

Löddeköpinge, 2019 • 7

1. BOTULINUMTOXIN,

Havanna, 1961 • 13

Det giftigaste av gifter • 17

Korvsjuka • 20

Ond bråd död, eller? • 23

Agent X • 27

Dödliga rynkor • 31

634 mordförsök • 35

Executive order 11905 • 37

2. RICIN,

Novotjerkassk, 1971 • 43

L'olio di ricino • 45

Paraplymordet i

London • 49

Attachévaskan i Paris • 52

Giftiga frön • 56

Cancerkliniken • 59

Den första kretsen • 62

3. TALLIUMSULFAT,

Shaqlaw, 1992 • 65

Ornade grundämnen • 67

Periodiska systemets

skuggsida • 69

Ett giftgrönt problem • 70

Rättgift och riktigt tunga
vätskor • 73

Hårresande giftigt • 75

Ett blått botemedel • 77

En gul häst • 81

Den unge giftmördaren • 83

Bovingdonsjukan • 85

Saddam Husseins
favoritgift • 88

4. FENTANYL,

Amman, 1997 • 93

Spik i foten • 96

Beroende • 99

Hjältar och krokodiler • 102

Nya psykoaktiva
substanser • 105

Motgift • 108

Behandling • 112

Grå döden • 115

Dramatik • 119

Ett synnerligen misslyckat
attentat • 124

5. DIOXIN, Kiev, 2004 • 129

Katastrofen i Seveso • 131

Klorakne • 134

Agent Orange • 137
Domedagskemikalie? • 141
En orange revolution • 144

6. POLONIUM,

London, 2006 • 149

En upptäckt i ett
skjul i Paris • 152
Strålning • 157
Kärnladdningar och
månlandare • 161
Radioaktiv rökning • 163
En lönnmördares perfekta
vapen • 166
Ett andra mordförsök –
och ett tredje • 168
En dödsdom • 170
Ett radioaktivt London • 173

7. NERVGAS,

Salisbury, 2018 • 177

Hemlig forskning i
Nazityskland • 179
Kramp • 183
Motmedel • 184
Hemlig och mindre hemlig
forskning i England • 188
Terror, mord och krig • 189

Nedrustning och
upprustning • 194
Hemlig forskning i Sovjet-
unionen • 197
Nykomlingar • 200
Överlevare • 203
Efterdyningar • 208

EPILOG, Florens, 1513 • 211

Tack • 215
Ordlista • 217
Referenser • 224
Register • 235

PROLOG

Löddeköpinge, 2019

Och måste han ändå ta livet av någon, bör han göra det när det finns en lämplig ursäkt och en uppenbar anledning.

NICCOLÒ MACHIAVELLI, *Fursten*, 1532ⁱ

HAR DU FUNDERAT på att giftmörda någon på sistone? Tänk om! Förutom att det är straffbart och djupt oetiskt så är det inte alls så enkelt som populärkulturen vill göra gällande. Det börjar oftast med att mördaren på ett finurligt vis ser till att det potentiella offret utsätts för giftet. Varför inte med bolmörtssaft i öratⁱ eller förgiftade boksidorⁱⁱ. Lite beroende på vilken typ av spänning vi är ute efter dör offret antingen stillsamt och mystiskt eller i de mest förfärliga plågor. Till de senare fallen hör förgiftningar med stryknin, ett gift som gör att alla muskler i kroppen spänns och läpparna förvrängs till ett absurt leende – *risus sardonicus*.ⁱⁱⁱ Detta till skillnad från det smygande giftet tallium

ⁱ W. Shakespeare, *Hamlet*.

ⁱⁱ U. Eco, Rosens namn.

ⁱⁱⁱ A. Conan Doyle, *De fyras tecken*.

som mest liknar en utdragen magsjuka som sakta men säkert får offret att tyna bort.

Vissa, mindre påhittiga författare, nöjer sig med de vanliga gifterna – arsenik eller cyanid – medan andra tar till betydligt mer exotiska, eller till och med påhittade ämnen. Den riktiga världen är dock full av tillräckligt obehagliga gifter och spektakulära förgiftningar. Jag har i denna bok valt att endast i undantagsfall diskutera populärkulturella giftmord. Fokus ligger i stället på stater som använt gift för att göra sig av med obekväma dissidenter eller statschefer vars politik man för tillfället inte håller med om. Det är på inget vis något nytt utan furstar har mördat och mördats genom alla tider, av mer eller oftast mindre goda skäl.

I dag är det svårt, för att inte säga nästan omöjligt, för en privatperson att komma undan med giftmord. Huvudanledningen är att kemister utvecklat oerhört avancerade metoder för att analysera och bestämma låga halter av de flesta kemiska ämnen. Det är inte heller så lätt att få tag i tillräckligt giftiga ämnen. Det mesta är hårt reglerat och det som går att odla i trädgården är sällan enkelt att rena fram till en form som obemärkt går att smyga ner i maten. För en stat gäller dock helt andra regler och det finns en outsinlig källa av dödliga ämnen att välja bland. Man kan därför tycka att en stat som väl bestämmer sig för att förgifta någon också undantagslöst borde lyckas. Så är det dock inte. Giftmord är komplicerade och trots närmast oändliga resurser misslyckas de i många fall. Denna bok handlar om just misslyckade giftmord. Det är fall där offret mot alla odds överlevt men också mordförsök som kvävts i sin linda eller som lett till allvarliga diplomatiska incidenter.

För att kunna använda gift som vapen krävs att tre förutsättningar är uppfyllda: det måste finnas ett lämpligt gift, det måste finnas ett väl fungerande sätt att se till att giftet når offret och det måste finnas en plan för hur man ska kunna förneka all inblandning i dådet. Dessa tre förutsättningar kan givetvis hanteras på de mest skilda vis.

För stater är det sällan särskilt svårt att få tillgång till giftiga ämnen och många länder har, eller har i vart fall haft, speciali-

serade laboratorier med kunskap kring och möjlighet att ta fram gifter. Vissa giftiga ämnen, ricin till exempel, finns i överflöd medan andra kräver oerhörda resurser. Det synnerligen farliga ämnet polonium kräver exempelvis tillgång till specialiserade kärnreaktorer och när man väl fått fram en tillräcklig mängd gäller det att skynda på eftersom ämnet snabbt faller sönder.

När det gäller själva förgiftningen är uppfinningsrikedomen oändlig. Visst, det går givetvis alldeles utmärkt att bara lägga en droppe hudpenetrerande gift på offrets rygg, men oftast krävs det att ämnet kommer in i kroppen via blodomloppet, magen eller lungorna. Bland märkliga tekniska lösningar hittar vi giftfyllda kulor som skjuts ut från paraplyerⁱ, cigarettpaketⁱⁱ, bläckpennorⁱⁱⁱ eller attachéväskor^{iv}. Det finns även exempel på apparater som skjuter ut moln av gift, till exempel den dödliga gasen cyanväte.^v

Ett annat problem med att använda gift är att mördaren måste komma nära sitt offer. Dels är det oftast svårt att komma tillräckligt nära en hårt bevakad statschef, dels finns alltid en risk att mördaren själv drabbas av giftet. Ett väl underbyggt giftmord kräver alltså att det finns medhjälpare som står redo med transport och helst en flaska motgift i beredskap om olyckan skulle vara framme.

Slutligen gäller det också att komma undan, både för agenten och staten. Det bästa är givetvis ifall giftet har en sådan verkningmekanism att det liknar en vanlig, fast allvarlig, sjukdom. Många giftiga ämnen påverkar mag-tarmkanalen och kan till en början vara svåra att skilja från kraftig magsjuka. Här hittar vi bland annat den otrevliga metallen tallium. Andra gifter, till exempel de så kallade hjärtglykosiderna som finns i bland annat fingerborgsblomma, ger i höga doser hjärtproblem. Lite ironiskt

Po
POLONIUM

HCN
CYANVÄTE

Tl
TALLIUM

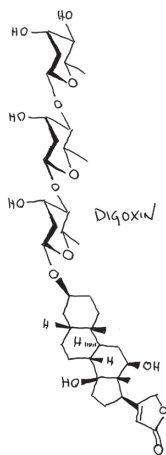
ⁱ Mordet på Georgi Markov, 1978.

ⁱⁱ Misslyckat mordförsök på Georgi Orlovich, 1954.

ⁱⁱⁱ Aldrig genomfört mordförsök på Fidel Castro, 1963.

^{iv} Misslyckat mordförsök på Vladimir Kostov, 1978.

^v Mordet på Lev Rebet, 1957.

är digoxin, ett av de giftiga ämnena i fingerborgsblomman, också en hjärtmedicin. I en del fall ger gifterna upphov till mycket säregna och avslöjande biverkningar och det gäller alltså att ge en tillräckligt hög dos för att dessa symtom inte ska hinna visa sig innan det är försent att rädda offret. I andra fall är det givetvis en stor fördel om den förgiftade till en början inte märker något, vilket ger förövaren tid och möjlighet att diskret dra sig undan innan någon fattar misstankar. En presumtiv mördare vill alltså använda en dos som är tillräckligt hög för att säkert ta livet av offret samtidigt som den bör vara så låg som möjligt för att undvika upptäckt. Dessutom gäller det att göra sig av med eventuella rester av giftet på ett någorlunda säkert vis så att andra människor inte kommer till skada och brottet uppdagas.

Giftmord misslyckas därför ganska ofta. Till att börja med krävs ett kraftigt giftigt ämne vars exakta egenskaper troligen inte är helt kända. I många fall finns det uppskattningar av toxiciteten men det är oftast frågan om test på djur som sällan går att överföra direkt till människan. Det är lyckligtvis endast i undantagsfall det finns data på hur giftigt ett ämne är för människor. Vi människor är heller inte stöpta i en och samma form. Det gäller även vår motståndskraft mot gifter. Vissa är mer känsliga, till exempel sjuka eller äldre, medan andra tål betydligt större mängder. Det finns dessutom ytterligare en anledning till att giftmord ofta misslyckas. Det verkar nämligen som att även luttrade agenter ser moraliska problem med just giftmord och det finns flera exempel där den presumtiva mördaren i sista stund bestämt sig för att låta bli.

Det är sällsynt att en stat medger att man tagit till gift för att bli av med obekväma politiska motståndare. Tvärtom är sådan verksamhet omgärdad av sekretess och fylld av hemlighetsmakeri. I något enstaka fall har man några decennier senare erkänt att man faktiskt giftmördat någon, men dessa uttalanden kommer sällan via officiella kanaler. Giftmordet på Georgi Markov i London 1978 är ett exempel på hur svårt det kan vara att faktiskt lyckas, trots stora resurser. Den tidigare KGB-generalen Oleg Kalugin tog upp detta som det enda exemplet på ett så kallat »vått jobb«

som ägde rum under hans tid som chef för Direktorat K, KGB:s avdelning för kontrapionage. Hans uttalande är i sig tämligen motstridigt eftersom han, inte utan viss stolthet, beskriver den kunskap KGB besitter:

Med hjälp av »talangerna« hos KGB:s vetenskapsmän, skolade i konsten att förgifta och andra mordtekniker, hade vi och bulgarerna under det senaste halvåret kommit allt närmare lönnmordet på Markov. Det var en vindlande process full av försök och misstag, som hämtad ur den svartaste komedi. Men i slutändan kunde inte ens sovjeterna och bulgarerna klanta till det: vi fick vår man.²

En ironisk tvist på denna historia är att de samma år misslyckades med minst två andra mordförsök med samma giftiga ämne, ricin.

Det är på inget vis bara stater i det forna östblocket som använt gift med mer eller mindre framgång.³ Under de tre första decennierna efter andra världskriget använde både USA, Storbritannien och Frankrike gift vid flera tillfällen och på 1990-talet skedde flera politiskt motiverade giftmord, framför allt i Mellanöstern. De senaste två decennierna har vi återigen sett märkliga mord, med de mest exotiska kemiska ämnena, på europeisk mark. Ofta har det handlat om avhoppare från någon av de ryska underrättelseorganisationerna.

Med det sagt, följ med på en resa genom de senaste sextio årens giftmordshistoria med nedslag i hemliga operationer som av en eller annan anledning misslyckats.